

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

www.aydinyol.az

23 sentyabr 2016-cı il № 33 (92) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 30 qəpik

"Sanki "Orfoqrafiya lüğəti"ni Azərbaycan dilindən tam xəbərsiz insanlar hazırlayıb"

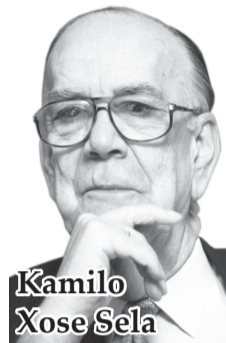
Afaq
Məsud

»»» səhifə 6

Zamanın sərhədlərini aşan Andrey Voznesenski

»»» səhifə 7

Günah yazdadı

Kamilo
Xose Sela

»»» səhifə 13

"Şahnamə", "Gülüstan", "Qabusnamə" ...

Azərbaycan hökmdarlarının "stolüstü kitabları"

»»» səhifə 12

Məhəbbət və nifrətin vəhdəti

»»» səhifə 5

"Nobel"li yazıçıya qarşı aksiya

»»» səhifə 16

ANONS

Tərcümə Mərkəzi və Argentina səfirliyi növbəti nəşr layihəsinin təməlini qoydu

»»» səhifə 3

Orfoqrafiya lüğətindən çıxarılan sözlərin təsnifatının davamı

»»» səhifə 4

Qan qohumluğunun fəsadları

»»» səhifə 5

Qaranquş xisləti

»»» səhifə 7

Repressiyalar dövrünün kinosu

»»» səhifə 9

Keçiorən xatirələri

»»» səhifə 10

İlk insanların sirri

»»» səhifə 14

Nuhun tufanı - əfsanə, yoxsa həqiqət?

»»» səhifə 15

Məşhur yazıçı dünyasını könüllü dəyişdi

»»» səhifə 16

Londonda Buker mükafatının qısa siyahısı açıqlandı

»»» səhifə 16

Yazıçının əks-səda doğuran proqnozu

»»» səhifə 16

Tərcümə Mərkəzi və Argentina səfirliyi növbəti nəşr layihəsinin təməlini qoydu

Sentyabrın 22-də Argentina Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Karlos Dante Riva Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzində olub. Səfir məşhur Argentina uşaq yazıçısı Mariya Elena Uolşun "Cuentopos de Gulubú" ("Qulubunun nağılları") və "Dailan Kifki" ("Daylan Kifki") kitablarını, həmçinin Klavdia Paineironun "Una suerte pequeña" ("Kiçik uğur") əsərini Azərbaycan dilinə tərcümə və nəşr edilməsi üçün Mərkəzin direktoru Afaq Məsuda təqdim edib.

İki ölkə arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsində

ədəbiyyatlararası mübadilələrin xüsusi rolunu qeyd edən səfir adıçəkən kitabların Azərbaycan oxucusunun marağına səbəb olacağına əminliyini ifadə edib.

Qeyd edək ki, cari ilin may ayında səfirliklə Mərkəzin ilk birgə layihəsi olan Adolfo Bio Kasaesin "Morelin ixtirası" əsəri Azərbaycan dilində işıq üzü görmüşdü.

"Nabat" və "Dmitrov küçəsi 86" filmləri "Didor" film festivalında

Eçin Musaoğlunun "Nabat" və Cəfər Axundzadənin "Dmitrov küçəsi 86" filmləri "Didor" beynəlxalq film festivalına dəvət olub.

Cəfər Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasından AzərTAC-a bildirilib ki, hər iki film festivalın müsabiqə proqramlarında yer alıb. Festivalın açılış mərasimi oktyabrın 16-da Tacikistanın paytaxtı Düşənbədə baş tutacaq.

Filmlər Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında lentə alınıb.

"Nabat" bədii filminin ssenari müəllifləri Elxan Nəbiyev və Elçin Musaoğlu, quruluşçu operatoru Əbdülrəhim Bəşarat, quruluşçu rəssamı Şahin Həsəni, bəstəkarı Hamed Səbet, icraçı prodüseri Arif Səfərov, prodüseri Müşfiq Hətəmovdur. Filmdə baş rolları Fatimə Məhəmməd Arya, Vidadi Əliyev, Sabir Məmmədov, Fərhad İsmayılov və digərləri canlandırıblar. Filmin beynəlxalq premyerası Venesiya Film Festivalının "Orizzonti" müsabiqə proqramının çərçivəsində baş tutub.

"Dmitrov küçəsi 86" qısametrajlı bədii filmi "4.1 şəhər motivləri" kinoalmanaxına daxildir. Filmin beynəlxalq premyerası Almanyanın "Cottbus" Film Festivalının "Fokus" proqramında baş tutub.

"Dmitrov küçəsi 86" filminin ssenari müəllifi Cəfər Axundzadə, quruluşçu operatoru Əlişir Həmidhocayev, quruluşçu rəssamı Rafiq Nəsirov, bəstəkarı Rüstəm Zeynallı, icraçı prodüseri Azər Quliyev, prodüserləri Müşfiq Hətəmov ("Azərbaycanfilm") və İradə Bağızadədir ("Adarı films"). Filmdə baş rolları Zemfira Sadıqova, Əlibəy Məmmədli, Əbdül Mahmudov, Dilarə Kazımova və digərləri canlandırıblar.

Teatr xəbərləri

AzDramada "Müfəttiş" ...

Sentyabrın 24-də Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrında dahi rus yazıçı və dramaturq Nikolay Qoqolun "Müfəttiş" əsəri əsasında səhnələşdirilən eyniadlı tamaşa nümayiş olunacaq.

Teatrın mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, tamaşanın quruluşçu rejissoru Mikayıl Mikayilov, quruluşçu rəssamı Mustafa Mustafayev, musiqi tərtibatçısı Kamil İsmayılovdur.

Tamaşada Xalq artistləri Rafael Dadaşov, Ramiz Novruz, Rafiq Əzimov, Əməkdar artistlər Elxan Quliyev, Pərviz Bağirov, Kazım Abdullayev və başqaları iştirak edirlər.

... "Yuğ" da "Kafkadan salam" ...

Azərbaycan Dövlət "Yuğ" Teatrında Avstriya yazıçısı Frans Kafkanın əsərləri əsasında hazırlanmış "Kafkadan salam" adlı tamaşa nümayiş olunacaq.

AzərTAC xəbər verir ki, səhnə əsəri mərhum rejissor Vaqif İbrahimovun quruluşunda təqdim edilir.

Tamaşada əsas rolları aktyorlar Vidadi Həsənov, Fərhad İsmayılov, Məmmədşəfa Qasimov, Sonaxanım Mikayılova, Gülzar Qurbanova, Yaqut Paşazadə, Qasım Nağı və Hikmət Rəhimov canlandıracaq.

Səhnə əsərində Kafkanın "Höküm" novellasından və məktublarından istifadə olunub.

...Musiqili Teatrda isə premyera nümayiş olunacaq

Azərbaycan Dövlət Musiqili Teatrında yeni – 107-ci mövsümün ilk premyerası olacaq. Teatrın mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, oktyabrın 1-də Əli Səmədinin "Məşə çaqqalsız olmaz" musiqili nağıl-tamaşası balaca tamaşaçılara təqdim olunacaq.

Yeni səhnə əsərinin əsas məqsədlərindən biri uşaqlarda mübarizə əzminin, vətənpərvərlik hissinin aşılanmasıdır. Maraqlı, dinamik sjuet xətti olan tamaşa, əslində dolayısı ilə erməni xisləti haqqında uşaqlarımızı məlumatlandırmaq missiyası daşıyır.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru Əhəd Hacıyev, rejissoru Elməddin Dadaşov, rejissor assistenti Tamilla Aslanova, geyim üzrə rəssamı Yelena Almazovadır. Rolları gənc aktyorlar Əmrah Dadaşov, Güldanə Əzimova, Eleanora Mehdiyeva, Ruslan Mürsəlov, Zinyət Qurbanova, Şaban Cəfərov, Fərid Rzayev və Cəlalə Novruzlu ifa edəcəklər.

Sofiyadakı festivalda Azərbaycan xalçaları nümayiş etdirilib

Sofiya Şəhər İcra Hakimiyyəti və "Trakiyalıların Yolu" Fondu tərəfindən Sofiyada "Xalçaların yolu" adlı festival keçirilib. Tədbirdə Bolqarıstanın Emlər Akademiyasının Etnoqrafiya və Folklor Araşdırmaları İnstitutu və Etnoqrafiya Muzeyinin direktoru Petko Xristov, Bolqarıstanın müxtəlif dövlət qurumlarının, bu ölkədə akkreditə olunan diplomatik nümayəndəliklərin, KİV və QHT-lərin nümayəndələri iştirak ediblər.

Festivalda Azərbaycanın Bolqarıstandakı səfirliyi və Müqəddəs K. Oxridski adına Sofiya Universitetində Azərbaycan Dili və Mədəniyyəti Mərkəzinin nümayəndələri iştirak edərək Bakı və Quba xalçaçılıq məktəblərinin nümunələrini nümayiş etdiriblər. Tədbirdə çıxış edən Petko Xristov festivalın tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılandığını qeyd edib. O, bu kimi tədbirlərin xalqların bir-birlərinin mədəniyyətini tanıması baxımından əhəmiyyətli olduğunu söyləyib.

Festivalın təşkilatçılarından olan "Trakiyalıların Yolu" Fondunun sədri Diana Kasmetska bu kimi tədbirlərin müxtəlif xalqları, mədəniyyətləri bir araya gətirdiyini, mədəni mübadilə üçün şərait yaratdığını deyib. O, festivalda Azərbaycan, İran, Macarıstan, Serbiya, Meksika, Bolqarıstan xalçalarının nümayiş olunduğunu diqqətə çatdırıb.

Azərbaycanın Bolqarıstandakı səfirliyinin əməkdaşı Vüsalə Sadıqova Azərbaycan qədim xalçaçılıq ənənələrinin mövcud olduğunu, coğrafi mövqeyi, dizaynı, kompozisiyası və rəng seçiminə görə ölkəmizdə 7 xalçaçılıq məktəbinin olduğunu söyləyib. O, əsrlər boyu xalçaçılıq sənətinin Azərbaycan mədəniyyətinin və təsviri incəsənətinin əhəmiyyətli elementi olduğunu qeyd edib. Azərbaycanın xalçaçılıq sənətinin dünya mədəniyyətini zənginləşdirdiyi, Azərbaycan xalçalarının keyfiyyətinə və yüksək bədii dəyərinə görə dünyada məşhur olduğu, bir çox xalçaların dünyanın tanınmış muzeylərində sərgiləndiyi diqqətə çatdırılıb. Diplomət 2010-cu ildə Azərbaycanın ənənəvi xalçaçılıq sənətinin UNESCO-nun Bəşəriyyətin Qeyri-Maddi Mədəni İrs üzrə Repräsentativ Siyahısına daxil edildiyini vurğulayıb. O, dünyada ilk ixtisaslaşmış xalça muzeyinin 1967-ci ildə Azərbaycanda yaradıldığını, 2014-cü ildən muzeyin yeni müasir – bükülmüş xalça formasında binasının olduğunu qeyd edib.

Səfirliyin əməkdaşı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin fikrini xatırladaraq qeyd edib ki, xalçalar Azərbaycanın milli incəsənətidir. Azərbaycanı xalçalarsız və xalçaları Azərbaycansız təsəvvür etmək mümkün deyil.

Sonra tədbir iştirakçıları Azərbaycan xalçaçılıq məktəblərinin nümunələri ilə tanış olublar. Azərbaycan xalçaları iştirakçılarda böyük maraq doğurub.

İqbal HACIYEV

Bakıda "My Azerbaijan" adlı fotosərgi açılacaq

Oktyabrın 8-də Bakıda tanınmış fotoqraf Orxan Aslanovun "My Azerbaijan" adlı fotosərgisi açılacaq. AzərTAC xəbər verir ki, "Port Baku Mall" da açılacaq sərgi "Art payız" layihəsi çərçivəsində təşkil olunacaq.

Sərgi ekspozisiyasında fotoqrafın vətənpərvərlik mövzusunda olan fotoları sərgilənəcək.

Sərgi oktyabrın 23-dək davam edəcək.

Bundan əlavə, layihə çərçivəsində sözügedən məkanda oktyabrın 29-da gənc rəssam İrina Eldarovanın "Nəft-Hollivud-güc", noyabrın 12-də isə Pərviz Hüseynov və İrina Qundorinanın sənət əsərlərindən ibarət "961,8°C" adlı sərgilər açılacaq.

Artıq neçə aydan bəridir ki, ARNK yanında Tərcümə Mərkəzində "İşlək orfoqrafiya lüğəti" üzərində iş gedir. Məqsəd, hazırda istifadədə olan "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndə yer almış minlərlə yazılış səhv, qəliz ərəb, fars sözlərinin, mənası və mənbəyi bilinməyən söz və söz birləşmələrinin, müxtəlif şəkilçilər və hallandırmalarla artırılmış, bəzən iki-üç şəkildə verilmiş ifadələrin, eləcə də sahə lüğətlərinə aid terminlərin, dərman, kimyəvi element adlarının təmizlənməsi, əvəzində milli ədəbi nümunələrdən aranıb tapılmış sözlər daxil edilməklə, işlək, aydın dil vəsaitinin ərsəyə gətirilməsidir. Adıçəkilən kitabdan, orfoqrafiya lüğəti qaydalarına uyşmayan sözlərin təsnifatını nəzərinizə çatdırır, oxucuların, dil və lüğət mütəxəssislərinin fikir və mülahizələrini, irad və təkliflərini gözləyirik. Orfoqrafiya lüğətidən çıxarılan sözlərin təsnifatı 6 fevral 2016-cı il tarixdən (62 sayılı buaxrılış) etibarən mütəmadi olaraq "Aydın yol" qəzetində dərc edilir.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"ndən çıxarılan sözlərin təsnifatı

Orfoqrafiya lüğətinin tərfi: "Orfoqrafiya lüğəti - sözlərin düzgün yazılış qaydasını bildiren dil vəsaitidir".

Mənası anlaşılmayan sözlər	Mənası və yazılışı qüsurlu sözlər	Dialekt və ara sözləri	İşlənməyən ərəb, fars və digər əcnəbi sözlər	Terminlər	Suni sözlər və söz birləşmələrindən düzəldilən qurama sözlər	Lüzumsuz sözlər və söz hallandırmaları
kaledənçilik kamaladolan kamaladolma kamalçılıq qabaqaltı qabıq-əzələ qaqq qalxansifət qalınbişirmə qalış qamışvarılıq qanadabənzər-tinli qancıqlıq qanılb-atma qanılb-atmaq qanılb-qırma qanılb-qırmaq qarıcığaz qarabük qarapirimli qaraşortu qartmaqqoparma qaşiqxörəyi qatılış qazangül qazqurudan qeyri-belə qeyri-kitabsevər qəlblik qənddişləyən qəpikpərəst qəpikpərəstlik qəzetbasdırma qıdırtma qınvarılıq qırıldayıb-səslənmə qırılıb-qalxma qırılıb-qalxmaq qır-qırtış qır-qur qır-qursalan qır-qursalma qırmaq-əzələ qırtma-çırtma qısqıdaqalan qısqıdaqalma qıs-qıs qitətmə qıvrılış qiyasbora qızılçətirlilik qızqarğası qoca-qarel qoyucu qövssöndürən qulaq-quyruq qulaq-quyruqlu qulaq-quyruqsuz qurdalandırma qurdalandırmaq qurdu-qurdu qurdürəyiyemə qurdyeməzlik	əks-intiqal əlverimli əlverimlilik əlverimsiz əlverimsizlik flebalgiya flümazin ikihalogenli ikiqılçalı ikilibaşlı ikimanatlı ikimarşlı ikimomentli ikincili ikincisiz ikiromanlı ikisaçlı ikisevgili ikisevgililik ikitərtibli imetiqo importçu incəhis indefrent indoksikasiya inflyasiyaçı insaniyyətli intellektualçı intimi intimilik iriseriyalı işədüzəltmə işıqlanıb-görünmə işıqlanıb-görünmək işıqlıqlı işıqlıqsız itaətçi iyi-qoxu iyi-qoxulu iyi-qoxusuz iyilənmə iyilənmək iyilətmə iyilətmək iyili iyisiz izomerləşdirmə izomerləşdirmək izomerləşmə izomerləşmək jenşençi jirokompas jiron (-lar) kadisi kağız-bakelit kalenci (-lər) kalifornium kalkulyasiyaçı kalkulyasiyaçılıq kalkulyatorluq kalman kamera-heykəltaraşlıq kamilcə	ədəbiyyatbazlıq əkin-tikin irişdirilmə irişdirilmək kaftarlama kaftarlamaq kolpanlı kolpanlıq kolpansız komplimentbaz komplimentbazlıq kor-koruş kortalma kortaltmaq kortaltma kortlanmaq kortlanma kortlaşmaq kortlaşma korus koruş-korus koruşlanma koruşlanmaq koruşlanmış kos-nağara koş kömbədodaq kömbəsifət körməzlik kruizbaz kruizbazlıq kuflan küfkürmə küfkürmək külbaşlıq kümxana küsənmə küşənmək küyüldəmə küyüldəmək küyüldəşmə küyüldəşmək küyültü qac-qac doğramaq qac-qacdoğrama qağ qağ-qağ qalğı qaradeyin qaramalı qaramtraq qaramtraqlıq qaramurdar qarannı (məh.) qarıxdırıcı qarıxdırıcılıq qarıxdırılma qarıxdırılmaq qarıxdırma qarıxdırmaq qarıxma qarıxmaq	xəlayiq xələdar xələdarlıq xəlic xəlvətqah xəmirgir xəmirgirlik xəmsin, külək xəndə xərabati xərc-məsarif xərəkdar xərəkdarlıq xəspuş xəspuşlama xəspuşluq xəstəməzəc xəstəməzəclıq xətərnək xətirxah xəvas xəyyat xidmətgər xidmətkar xidmətkarlıq xilafi-adət xilafi-qanun xilafi-siyasət xilafkar ximə ximəgah ximə-ximə xınanəhan xırqəpuş xırsız xırsızlıq xoşbu xoşbuluq xoşəxlaq xoşəxlaqlı xoşəxlaqlıq xoşəxlaqlılıq xoşxan xoşxatir xoşxət xoşliqa xoşnəfəs xoşnud xoşnudluq xoşru xoştəb xu, xoy xub xubluq xubru xud xudanəkərdə xudkam xudkamlıq xunfəşan xunfəşanlıq xunxar	fitoaqqlütinin fitobezoar fitocoğrafi fitocoğrafiya fitofaq fitofenoloq fitofiziologiya fitoflor (bot.) fitoflor fitohormon fitohormonlar fitokimya fitoklimat fitokütlə fitol fitologiya fitomorfoz (-lar) fitosid (-lər) fitopaleontologiya fitoparazit fitopatologiya (bot.) fitoplankton fitosanitariya fitosenologiya fitosenoz fitososioloji fitosterin fitoterapiya fitotoksin fitotopoqrafiya fitoz fitr flans flaş-bitlər flat (iqt.) flavan flavanoid (-lər) flavanon flavasin flavon flavonin flavonin flavonin flavonin flavonin flebodnamika fleboqraf fleboqrafiya flebolit fleboliz flebologiya fleboloq fleksiya flektiv fleqma fleqmatizm fliş floema florans floreale florid flotasiya flotinq-birja fluktuasiya fluktuasiya-dissipativ fluktuon fluoresensiya fluorimetr fluorofotometr	eyniyollu eynizamanlı eynizamanlılıq əkinəbaxan əkinsalan əkinsalınma əkin-səpinaparma əkiş əkizdoğan əkizdoğma əkizolma əkiztayıolma əksetmiş əksinəgetmə əksinəolma əqidəliolma əlacsızqalma əlaqədarolma əlaqədəolma əlaqəşaxlama əlaqəşaxlayan əlalıolma əlamətdarolma əlbirolma əlcəalma əldəedən əldəetmə ələksatma ələktoxuma ələlgəzən ələlgəzmə ələniləşdirmək əliaçıqlıqetmək əliaçıqolma əliaşığıolma əliəyrioliketmə əliəyriolma əliisti əliistilik əlikasad əlikasadlıq əliqabarlıq əliqabarlılıq əlilolma əlimyandıdaqalma əlimyandıdaolma əlində-ovucundakı əliuşaqılıqalma əliuşaqılıqlıq əliuşaqılıolma əliuzunluqedən əliuzunluqetmə əliyaş əliyashlıq əliyumuq əliyumuqluq əllaməliketmə əlləşib-düzəltmə əlləşib-düzəltmək əlli-ayaqlıgetmə əlmuzdualma əlmuzduvermə əlvidademə	eyş-işrətli eyş-işrətsiz eyşli-işrətli eyşsiz-işrətsiz əbrişimli əbrişimsiz ədəsiz-ədəsiz ədəblice ədəsəli ədəsəsiz ədəsəvarı ədəsəvarılıq ədəsəyəbənzər ədəsəyəbənzərlik ədəsəyəoxşar ədəsəyəoxşarlıq ədviyyəozşarlıq əfəlləşə-əfəlləşə əfqanlıq əhatələndirtmə əhatələndirtmək əhənglədə-əhənglədə əhənglənə-əhənglənə əhəngləşə-əhəngləşə əhəngləşmək əhənglətdirə-əhənglətdirə əhənglətdirilmə əhənglətdirilmək əhəngləyə-əhəngləməz əhənglililik əhəngsatan əhəngsevməyən (-lər) əhəngsizlik əhsənli əhsənlik əhsənsiz əkdiirtmə əkiz-əkiz əklildüzəldən əklildüzəltmə əklilqoyan əklilsatan əklilsatma əks-qövs əks-yük əqdəslik əqdxanlıq əqrəbsiz əlaçlı əlaçaclı əlahiddələşmə əlahiddələşmək əlaqələndiricilik ələliq ələltılı ələbəbəli ələbəbəlik ələbirlik-dilbirlik ələdəki ələklənmək ələkli

(Davamı gələn sayımızda)

- O, yenə ağlayır, senyor Tornatore.
- De ki, ağlamasın!
- Dedim.
- Nə oldu?
- Dedi, itil burdan!
- Hardadır?
- Sahildə, bayaqdan gözünün yaşını axıdır.
- Yaxşı, gəlirəm.
- Bəs mən indi neyləyim?
- İtil burdan!

Rejissor köməkçisi Canluka bilir ki, Siciliyanın düz göbündə, çəkilişin son kadrlarına hazırlıq məqamında maestro ilə söz güləşdirmək əbəsdir. Final epizodu ən ağır səhnədir. Işıqçılar, əlbisəçilər, qrim ustaları ora-bura vurnuxurlar. Rejissor Cüzeppa Tornatore diqqətsizliyi və səhlənkarlığı sevmir. O, həmişəki kimi baş operator Layoş Koltai ilə qızgın mübahisə edir. Senyor Cüzeppenin sözlərinə görə, macar Layoş korridadakı öküzdən də tərsdir. Fikrindən dönən deyil! Elə buna görə də Tornatore onu çox sevir, çəkdiyi kadrlara baxanda qürrelənir. Cüzeppenin əsas dərd-səri Monikadır. "Malena" filmində baş rolun ifaçısı, gözəllər gözəli, adamın aqlını başdan çıxaran Monika Belluçi!

Məhəbbət və nifrətin vəhdəti

- Moni, Moni, əzizim, yenə? Dedim axı sənə, gözlərinin ağı qızaraq, montajda qrafika ustaları onu necə ağartırsınlar? Bəsdir, ağlama. İlahi, gör bir özünü nə günə qoymusan...

Cüzeppa Monikanı qucaqlayır. Aktrisa başını onun çiyinə qoyub hönkürür. Tornatore onun göz yaşlarını silir. Monika içini çəkə-çəkə ürəyini Cüzeppaya boşaldır.

- Onun günahı yoxdur, Malena kim-səyə pislik eləməyib. O, safdır, köməksizdir, Malena fahişə deyil, qurbanıdır, zamanın, eybəcərliklərinin... Görüm lənətə gəlsin bu müharibə...

Tornatore hələ də sakitləşmək bilməyən Monikanı qucaqlayıb dənizə baxır. Susur. Peşəkar rejissor başa düşür ki, indi Monikanı ovundurmanın mənası yoxdur...

"Malena" filminin çəkilişlərində dünənəcən hər şey qaydasında gedirdi. Bir müddət əvvəl Siciliyanın bu şəhərciyinə çəkiliş qrupunun gəlməsi sanki yadplanetlilərin gözlənilməz müdaxiləsini xatırladırdı. Həmin vaxtdan mərkəzdəki yay kafesində mafiya barədə söhbətləri Monika Belluçi barədə dedi-qodular əvəzlənmişdi. Sakinlər dəstə-dəstə dünyaya gözəlinə baxmağa gəlirdi. Monika da heç kimin xətrinə dəymirdi. Köhnə mehmanxananın yuxarı qatındakı eyvana çıxır, yerli pərəstişkarlarına hava öpüşü göndərir, onlarla şəkil çəkirdi.

Kişilər son günlər evdə tapılmır, vaxtlarının çox hissəsini Monikanı yaxından görmək üçün mehmanxananın qarşısında keçirir, kütləvi səhnələrə çəkilmək üçün bir-birlərini itələyib adlarını yazdırırdılar. Şübhəsiz, bütün bunlar abır-həyanı hər şeydən üstün tutan, ailə ənənələrinə sadıq qalan, başlarına yaylıq bağlayaraq, ayaqlarına uzun qara yun corab geymiş siciliyalı deyingən evdar qadınların heç də xoşuna gəlmirdi...

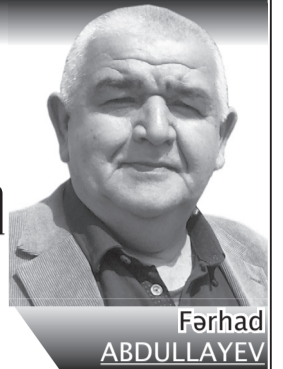
...Monika İtaliyanın Çitta di Castello şəhərində zəhmətkeş bir kəndli ailəsində doğulmuşdu, anası Brünella yaxşı rəssam idi. Yeniyetmə qız hüquqşünas olmağı arzulayırdı. Elə bu səbəbdən də Peruci Universitetinə daxil olmuş, ingilis, fransız və ispan dillərini mükəmməl öyrənmişdi.

Monika təhsil haqqını ödəmək üçün əvvəlcə kafedə xörəkpaylayan, sonra isə model agentliyində işləmiş və tezliklə "Dolce & Gabbana"-nın rəsmi siması seçilmişdi.

Məşhur rejissor Frensis Ford Koppolanın qardaşı onu moda jurnallarından birində görüb "Brem Stokerin Drakulası" filmində epizodik rola dəvət etmişdi. Bundan sonra Belluçi "Mənzilçik", "Doberman" və "Qurd qardaşlığı" kimi məşhur ekran əsərlərində çəkilmiş, aktyor Vensan Kassel ilə ailə qurmuşdu...

Atası Luçano Vintsenzoninin "Malena" hekayəsinin motivləri əsasında eyni adlı filmə ssenari yazaraq, ekranlaşdıran Cüzeppa Tornatore hadisələrin real həyatdan götürüldüyünü yaxşı bilirdi. Bəlkə də, kim bilir, velosipedi ilə küçələrini dolaşan yeniyetmə Renato elə Luçanonun öz prototipidir. Ancaq filmə fəşizmin dəhşətlərindən əziyyət çəkən şəhərdə hamı Malenanın gözəlliyinə və qadın təkəbbürünə paxıllıq edir, ərinin ölüm kağızını aldıqdan sonra onun əxlaqsız qadına çevrilməsi xəbəri yayılanda isə adamlar sakitləşir. Malena əslində tənəldən bezdiyi üçün əxlaqsız qadın görünüşü yaradır. Bu dəfə kütlə onu daş-qalaq edib şəhərdən qovur. Malena anlayır ki, günahsızlığını və ərinə sadıqlığını mühərribinin acılarından tənqə gəlmiş bu qəzəbli adamlara sübut edə bilməyəcək...

Qan qohumluğunun fəsadları

Fərhad ABDULLAYEV

Mütəxəssislərin rəyinə görə, yaxın qohumların evliliyindən doğulan uşaqlar müxtəlif genetik xəstəliklərdən əziyyət çəkir, yaşlıları ilə müqayisədə normal inkişafdan geri qalır, bəzən əqli və fiziki cəhətdən qüsurlu olurlar.

...Yeni Yasamalda yaxından tanıdığım bir taksi sürücüsü var. Çox zəhmətkeş, səmimi və istiqanlı adamdır. Yaşı 40-a çatmasa da, saçları tamam ağarıb, üzündəki nisgil də elə ilk baxışdan hiss olunur. Bir gün saçlarının belə tez ağarmasının səbəbini soruşdum. Əvvəl susdu, gözləri doldu, sonra cibindən bir şəkil çıxarıb mənə uzatdı. Yataqda yanaşı uzanmış iki qızın fotosu idi.

- Dərdim özümə bəsdir, qardaş. Allah mənə ekiz qız övladı bəxş elədi. Sevincim çox qısa sürdü. Hər ikisi anadangəlmə yataq xəstəsidir. Həyat yoldaşımın 35 yaşı var, dərdə belə bükülüb, qoca qadına bənzəyir, ağlamaqdan gözlərinə mirvari suyu gəlib. Qızların 13 yaşı var, çox çətinliklə danışırlar, sərbəst hərəkət edə bilmirlər, qucağımızda gəzdirməyə məcburuq...

- Xəstəliyin səbəbi nədir? Həkimlər çarə tapa bilmir?

- Beyin hüceyrələrinin və hərəkət aparatının iflici. Həkimlər çoxdan qərar verib: bu uşaqların sağalma ümidi yoxdur. Bilirsiz, övlad şirin nemətdir, ondan necə imtina etmək olar? Görünür, qismətim belə imiş... Deyirlər ki, xəstəliyin əsas səbəbi bizim qan qohumluğumuzdur. Valideynlərimin arzusuna əməl etdim, əmim qızı ilə aulə qurdum. Amma nəslimizdə heç vaxt, heç kim bu xəstəliyə tutulmayıb. İkimiz də sapsağlam adamlarıq. Bəs bu bəla hardan bizə tuş gəldi?

Valideyn üçün bundan böyük dərd ola bilərmə? Amma digər faktlar da mövcuddur. Azərbaycanca xeyli ailə var ki, qan qohumları ilə nikaha giriblər və sağlam övladlar dünyaya gətiriblər. Genetik araşdırmaqlarla məşğul olan mütəxəssislər bunun özünü də anormallıq sayır və nəsilərin hansısa mərhələsində təhlükəli xəstəliklərin əvvəl-axır özünü büruzə verəcəyini söyləyirlər.

Bəs insan taleyində xəşəgəlməz fəsadlar törədən qohumlararası nikahlara görə kim mənəvi məsuliyyət daşımalıdır? Axı bu kimi ürəkdağlayan faktlar şəxsi müstəvidən çıxaraq ictimailəşir. Rəsmi məlumatlara görə, bağlanan nikahların 18-19 faizində bəy və gəlin qan qohumluğundadırlar. Elə bu səbəbdən də son 30 ildə hemofiliya xəstəliyinə düşər olanların sayı bir neçə dəfə artıb. Belə nikahların qadağan olunması ilk növbədə xalqın genofondu, gələcək nəsillərin sağlamlıq problemləri ilə bağlıdır.

Düzdür, yad insanların evliliyindən də xəstə uşaq dünyaya gələ bilər, amma bu risk qohum evlilikləri arasında daha yüksəkdir. Çünki elə xəstəliklər var ki, onlar zahirən bilinmir, insan müayinədən keçəndə onun genetik xəstəlik daşıyıcısı olduğu aşkar edilir. Odur ki, qohumlar arasında genetik xəstəliklər daha çox rast gəlinəndən, onların bir-biri ilə izdivaca girməməsi daha məqsədəuyğundur.

Ərəb ölkələri, Misir və Türkiyə kimi ölkələrdə isə bu göstərici daha da yüksəkdir. Qohum nikahların ən çox rast gəlinəndi ölkələrdən olan Türkiyədə bu səbəbdən uşaqlarda bir sıra irsi xəstəliklərin yüksək olduğu müşahidə edilir. Belə ki, Türkiyədə qurulan ailələrin 30-35 faizi qohum nikahların payına düşür.

Ölkəmizdə qohumluq tellərinin daha güclü olduğu bölgələr var. Əhali arasında belə bir fikir formalaşmış: "Qız gözümüzün qarşısında böyüyüb, ədəbli, təhsilli, evdardır. Niyə axı o, başqasına qismət olsun? Oğlan da özümüzünküdür, ətimi yesə də, sümüyümü atmaz, qocalanda mənə həyan olar!"

Səhiyyə və tibb müəssisələri, ictimai təşkilatlar və xüsusən də qadın və ailə problemləri ilə məşğul olan QHT-lər bu məsələdə müstəsna rol oynamaq, əhəlin müxtəlif təbəqələrinə qan qohumları arasında izdivacın gələcək ailəyə sağlamlıq baxımından vura biləcəyi ağır fəsadları geniş izah etməlidir.

Fərhad SABİROĞLU

Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin direktoru, yazıçı Afaq Məsud APA-ya müsahibə verir. "Aydın yol" qəzeti həmin müsahibəni oxucularına təqdim edir.

– Afaq xanım, Tərcümə Mərkəzi yaradılarda demişdiniz ki, bu sahədə fəsad və nöqsan çoxdur. İki il ərzində bu nöqsanlar hansı səviyyədə aradan qaldırılıb?

– Tərcümə Mərkəzinin yaradılmasında əsas məqsəd, bildiyiniz kimi, Azərbaycan dilinin və tərcümə işinin təkmilləşdirilməsi, yəni sahələr üzrə düzgün tətbiqinin təmin edilməsi və təşkilidir ki, fəaliyyətə başladığımız gündən bu sahələr üzrə müəyyən irəliləyişlərə nail olunub. Təkcə dövlət qurumlarının rəsmi yazışmalarında və saytlarında Azərbaycan dilinin tətbiqi və tərcümə işinin vəziyyəti ilə bağlı aparılan yoxlamalar nəticəsində 300-ə qədər ekspert rəyi hazırlanıb ki, bu rəylər əsasında da qurumlar tərəfindən xeyli düzəlişlər edilib, nöqsanlar aradan qaldırılıb. Bu yoxlamaların iki ildən bir aparılacağı nəzərdə tutulur. Lakin ölkənin dil və tərcümə sahəsinin, Mərkəzin daimi yoxlama və düzəlişləri əsasında təkmilləşdirilməsi bu irimiqyaslı, genişəhatəli məsələnin həlli yolu deyil. Yəni Mərkəz bütün gücünü və fəaliyyətini daim səhvlərin düzəlişinə sərf edə bilməz. Mövcud vəziyyətin aradan qaldırılması üçün ilk növbədə, dilin tətbiqi, işlədilmə və tədris mənbələri təkmilləşdirilməli, peşəkar tərcümə qurumları və tərcüməçilər bazası müəyyən edilməlidir. Azərbaycan dilinin və tərcümənin işlədilməsi üzrə meydana çıxan qüsurlara gəlincə, bu mənzərəyə təkcə dövlət qurumlarında aparılan rəsmi yazışmalarda və saytlarda rast gəlinmir. Bu, ibtidai və ali təhsildə istifadə olunan Azərbaycan, rus, ingilis, habelə digər xarici dil dərslərində, dilimizin ana kitabı "Orfoqrafiya lüğəti"ndə, eləcə digər dil mənbələrində, kütləvi informasiya vasitələrində, afişa və reklamların tərtibində, bir sözlə, dil və tərcümənin işləndiyi hər sahədə müşahidə olunur.

– Tərcümə Mərkəzi neçə vaxtdan bəridir ki, "Orfoqrafiya lüğəti" üzərində işləyir. Lüğətdən çıxarılan sözlər "Aydın yol" qəzetində dərc olunur. Məsələnin bu yerə gəlib çatmasının səbəbi nədir?

– Əvvəla, qeyd edim ki, bizi "Orfoqrafiya lüğəti" nə gətirib çıxaran, elə həmin bu dövlət qurumlarında aparılan yoxlamalar oldu. Belə ki, yazışmalarda rast gəlinən eyni səhvlərə, həmin "Orfoqrafiya lüğəti" nə istinadən yol verildiyi aşkar edildi. Və biz anladıq ki, əslində Azərbaycan dilinin ehtiyatı, sözlərin düzgün yazılışını müəyyən etməli olan bu iri kitab həcmli qüsuru aradan qaldırmasaq, çəkdiyimiz əziyyətlər boş gedəcək. Biz bir tərəfdən səhvləri düzəldəcəyik, o biri tərəfdən, dövrüdə olan bu kitaba istinad olunaraq, yenə səhvlər baş alıb gedəcək, nəticədə, xəlbirlə su daşımağa bənzər bir mənzərə alınacaq.

"Aydın yol" qəzetinin hər sayında təsnifat üzrə verilən sözləri siz də oxuyursuz. Bu sözləri görənlər dəhşətə gəlir və bu, həqiqətən dəhşətdir. Əlbəttə, həmin bu minlərlə süni düzəldilmiş, yazılışı səhv və sair sözləri lüğətdən küll halında da çıxarmaq olardı, lakin düşündük ki, bu işi əsaslandırılmış şəkildə görək. Adıçəkilən kitabda "Orfoqrafiya lüğəti" statusuna aidiyyəti olmayan 40 mindən çox söz yer alır – mənası anlaşılmayan, yazılışı səhv, dilimizdə işlənməyən ərəb, fars sözləri, Azərbaycan dilində qarşılığı olan rus sözləri, minlərlə dərman, kimyəvi element adları, ara sözlər və sair və ilaxır.

"Sanki "Orfoqrafiya lüğəti" ni Azərbaycan dilindən tam xəbərsiz insanlar hazırlayıb"

Elə əcaib sözlərə rast gəlinir ki, onların hardan götürüldüyünü, bu kitaba hansı məqsədlə salındığını heç bir məntiqlə əsaslandırmaq olmur. "Dartmayaxamcınlı", yaxud "qışıyıbqurduqçıxaran", yaxud, "meyitəş", "meyittullama", "gövdəqucaqlama", "gövdəqucaqlayan", "cıbrığıncıxarma", "cıbrığıncıxaran" və sair və ilaxır. Kitab minlərlə belə əcaibliklərlə doludur. Bu nəşrin digər böyük qüsuru – sözün düzgün yazılışına cavabdehlik qayesinin əksinə, bəzən iki, üç şəkildə verilməsidir. "Altun" – "altın", "yerpənək" – "yerpənək", "alal" – "ələl", "kompyuter" – "kompüter", "dımıqlamaq" – "dımıqlamaq" və sair. İndi bu kitabdən istifadə edən, sözün hansı variantını seçməlidir? Lüğətin digər daha pis qüsuru – minlərlə sözlərin yazılışının səhv verilməsidir. Sanki bu lüğəti Azərbaycan dilinin qrammatikasından tam xəbərsiz insanlar hazırlayıb. Bu nəşrə istinad edilərək isə təhsil kitabları, imtahan testləri, dövlət sənədləri hazırlanır, bir sözlə, Azərbaycan dilinin işləndiyi hər müstəvidə bu kitaba istinad edilir. Əlbəttə, dilin söz ehtiyatının artırılması təbii prosesdir və zaman-zaman ədəbiyyat, elm və mədəniyyət, yaranmaqda olan yeni fəaliyyət sahələri, yeni texnologiyalar dilimizə yeni-yeni sözlər, işlək terminlər gətirməkdədir. Amma bu prosesi süni şəkildə təşkil etmək, dili "söz ehtiyatımızı artırmaq" devida altında minlərlə əcaib, qondarma sözlərlə çirkəndirmək yolverilməzdir.

– Yeni "Orfoqrafiya lüğəti" nə vaxt nəşr ediləcək?

– Bütün ili Mərkəz süni şəkildə şişirdilib yararsız hala salınmış bu kitab üzərində işləyib. Lüğətə, hansı səbəbdənsə bu nəşrdə yer almayan yeddi yüzədən çox sözün daxil edilməyi nəzərdə tutulur. Bu, 50-ci, 60-cı və sonrakı dövr ədəbiyyatlarına istinad olunan təmiz Azərbaycan sözləridir ki, onları kitaba daxil etməzdən əvvəl mütəxəssislərin müzakirəsinə çıxarmaq niyyətindəyik. Kitabın nəşrinə gəlincə, düşünürəm, burada tələsməyin yeri yoxdur. Təminlənmə prosesi artıq başa çatıb, kitab indi korrektə prosesindədir. Lüğətin öz formatına uyğun nəşr edilməsi üçün sözlər mütləq vurğular üzrə də işlənməlidir. Ümid edirəm ki, bu ilin sonuna, bəlkə də, növbəti ilin əvvəllərinə yekun nəticə əldə olunacaq. Bu, akademik nəşrdir. Hədsiz diqqət və məsuliyyət tələb edir. Odur ki, gəlin tələsməyək.

– Lüğətə məsul Dilçilik İnstitutudur. İradlarınızı onlara deyəndə, cavabları nə olur?

– Gəlin, indi günahkar axtarmayaq. Dediym kimi, "Aydın yol" qəzetinin hər sayında lüğətdən çıxarılması vacib bilinənlərin təsnifatı dil və lüğət mütəxəssislərinə müraciətlə nəşr edilir. Neçə aydan bəridir ki, biz bütün əlaqədar qurumların və şəxslərin diqqətini bu

mövzuya yönəldirik, hər kəsi rəy bildirməyə dəvət edirik. Axı bu dil hamımızdır. Bizə bu təsnifatla bağlı çoxlu zənglər olur, məktublar yazılır. Hamı pis mənada heyrət içindədir və hamı yeni lüğətin nə vaxt nəşr olunacağını gözləyir, yeni lüğət işıq üzü görünəcəni hansı mənbədən istifadə ediləcəyi barədə məsləhət alırlar.

– Kütləvi informasiya vasitələrində dilin işlədilməsi hansı vəziyyətdədir?

– Hələ ki, Azərbaycan dilinin efirdə, radioda işlədilməsi sahəsinə keçməyə nə vaxtıdır, nə də fiziki imkanımız var. Lakin bu sahədə də vəziyyətin hansı formada olduğu göz qabağındadır.

– Dərs vəsaitlərindəki qüsurarla bağlı necə, Təhsil Nazirliyi ilə qarşılıqlı iş aparılırmı?

– Dərslərimizin durumu bu gün bütün ictimaiyyətin diqqət mərkəzindədir. Mərkəz dərslərlərin tərtibi ilə bağlı Təhsil Nazirliyinə bir neçə layihə təqdim edib. Burada tərcüməçilik tədrisinin yenidən – beynəlxalq normalara və standartlara uyğun səviyyədə qurulması, ibtidai siniflərdə tədris olunan "Azərbaycan dili" dərsliyinin yeni formatda tərtibi və dərslərlərin müəllif heyətini müəyyənləşdirəcək "Daimi Dərslər Şurası" deyilən xüsusi Şuranın yaradılması təklif olunur. Dünyada belə bir təcrübə var. Bir çox sivil ölkələrdə bu sahənin fəaliyyəti ən ali dövlət qurumları tərəfindən müəyyən edilir. Məsələn, İsveçdə dərslər siyasətini bilavasitə İsveç Riksdacı, yəni Parlamenti aparır. Əslində, ölkənin gələcəyinin, maarif durumunun, ümumi savad səviyyəsinin, bilavasitə təyinatçısı olan bu sahənin ən ali səviyyədə təşkil olunması, ölkənin hər sahədə işıqlı, sabit gələcəyini təmin etmək məqsədi daşıyır.

– Bədii tərcümə sahəsində durum necədir?

– Bədii tərcümə yaradıcı sferadır və burada iş prosesi digər sahələrdəki kimi hansısa dəqiq düsturlara, hesablamalara əsaslanmır, əsaslına da bilməz. Bir əsəri on müəllif tərcümə edərsə, on müxtəlif əsər alınır. Bədii tərcümədə əsas məsələ tərcüməçinin bədii təfəkkürə, istedadına malik olması, tərcümə etdiyi yazının, yaxud şairin iç dünyasını, üslubunu duymağı və ifadə etməyi bacarmasıdır. Təəssüf ki, bu sahədə də boşluqlar çoxdur. Peşəkar tərcüməçilərimiz var, lakin onlar çox azdır. Düşünürəm, konveyer üsulu ilə ayda beş-on kitab tərcümə edib həm dilə, həm də müəllifin ədəbi orijinallığına xələl yetirməkdənsə, aylar, bəzən illər tələb edən mükəmməl tərcümələrə vaxt ayırmaq daha çox fayda verər.

– Tərcüməçilərin məlumat bazası ilə bağlı işlər nə yerdedir?

– Bazanı yaratmışıq, amma bu bazada peşəkar tərcüməçilərlə yanaşı pul, qazanc xatirinə istənilən mətni istənilən qiymətə tərcümə etməyə hazır olan qeyri-peşəkarların da adı yer alır və onların sayı peşəkarları xeyli üstələyir. Bayaq dediyim yazıtma tərcümələri meydana çıxaranlar da, həmin bu "tərcüməçilər ordusu"dur. Mərkəzə isə hələ ki, ölkə üzrə fəaliyyət göstərən tərcüməçiləri akkreditə etmək hüququ verilməyib. Təkliflər paketi ilə müraciət etmişik, gözləyirik. Nəzərdə tutulan bu baza, yəni dillər və sahələr üzrə müəyyən ediləcək peşəkar tərcüməçilər bazası yaranarsa, dövlət qurumları, eləcə digər təşkilatlar da, hansı sahədə hansı tərcüməçiyə müraciət olunacağını müəyyən edə biləcək. Yəni bütün dünya praktikasında bu məsələ belə həll olunur.

30-cu illərdə Azərbaycanın daxili olduğu Sovet imperiyası mürəkkəb dəyişikliklər dövrü yaşayırdı. İdeologiyasının «böyük siyasi və əmək yüksəlişi» adı ilə xarakterizə etdiyi həmin vaxtda «SSRİ-də kapitalist təsərrüfatının ləğv edilməsi prosesinin başa çatması, ümumxalq və kooperativ-kolkox mülkiyyəti formasında sosialist təsərrüfat sisteminin bərqərar olması, dərin mədəni inqilabın baş verməsi, sovet ziyalılarınun yetişməsi, mətbuat, kino, radio, teatr və mədəni-maarif müəssisələrinin sayının artması» bu yüksəlişin başlıca cizgiləri sayılırdı. Sovet xalqı ÜİK(b)P XVII qurultayının qəbul etdiyi ikinci beşillik planın (1933-1937-ci illər) yerinə yetirilməsi uğrunda mübarizəyə başlamışdı. Xalq kütlələrinin böyük bir qismi hələ də yoxsulluğun ayağı həddində yaşasa da, siyasi hakimiyyət və ideologiya «xalq təsərrüfatının yenidən qurulmasının və kollektivləşmənin başa çatdığını, sosialist inqilabının əsas vəzifəsinin yerinə yetirdiyini – yeni sosialist iqtisadiyyatının yarandığını» təbliğ edirdi. SSRİ-nin yeni konstitusiyasını qəbul edən Sovetlərin VIII fövqəladə Ümumittifaq qurultayında (dekabr, 1936-cı il) nəhəng bir ölkədə qurulan imperiyanın təşkilati işləri başa çatdırıldı, «istismarçı sınıfların ləğv olunduğu, sosialist millətinin formalaşdığı» elan edildi. XVIII qurultay SSRİ-də «sosialist cəmiyyəti quruculuğunun başa çatdırılmasını, tədricən sosializmdən kommunizmə keçilməsini», XIX qurultay (mart, 1939-cu il) isə «aparıcı kapitalist ölkələrinə çatmaq və onları ötüb keçmək» vəzifəsini qarşıya qoymuşdu.

1933-cü ildə Almaniya-da hakimiyyəti ələ keçirən Adolf Hitler belə bir vaxtda dünyanın yenidən bölüşdürülməsi niyyətini həyata keçirməyə başlamışdı. SSRİ-nin siyasi elitasının İ.V.Stalinin rəhbərliyi altında qurduğu hakimiyyət artıq yadfikirliyə qarşı total mübarizəyə başlamışdı. Qurulmuş nəhəng repressiya aparatı çar dövründən qalmış və yeni sistemin yetişdirdiyi kadrları amansızcasına məhv edirdi. 1934-cü ildə Leninqradda S.M.Kirovun öldürülməsilə daha da genişlənən repressiya dalğası qısa müddət ərzində saysız-hesabsız insanın taleyini dəyişdirdi. Bu qarşısıalınmaz dalğa, təbii ki, kinematografiyadan da yan ötmədi.

SSRİ-yə daxil olan bütün respublikalar kimi, «sosializm quruculuğu yolu ilə irəliləyən» Azərbaycanda da eyni sosial və iqtisadi dəyişikliklər baş verirdi. «Leninin vəsiyyətləri, Stalinin göstərişləri və M.C.Bağirovun rəhbərliyi altında yaşayıb-yaradan»

Azərbaycan xalqı partiyanın qarşıya qoyduğu vəzifələri yerinə yetirmək üçün bütün imkanlarını səfərbər etmişdi. Ötən əsrin 20-ci illərində və 30-cu illərin əvvəllərində sənayeçiləri, torpaq və mülk sahiblərini, milli idarəetmə strukturlarını tədricən məhv edən sistem 30-cu illərin ikinci yarısından total şəkildə ziyalıların, siyasi və hərbi kadrların repressiyasına başladı. Bu dövrdə milli düşüncəmizdə əvəzsiz yeri olan H.Cavid, Y.B.Çəmənəminli, M.Müşfiq, Ü.Rəcəb və başqaları ilə yanaşı, ilk kinorejissorumuz və qüdrətli səhnə ustası A.M.Şərifzadə, ilk kino təşkilatçımız Ş.Mahmudbəyov, səhnə və ekranla bağlı olan mədəniyyət və incəsənət xadimləri amansız repressiyanın qurbanı oldular. Sistem, hətta öz yetirmələri olan Əliheydər Qarayev, Ayna Sultanova, Ruhulla Axundov və başqalarına da rəhm etmədi.

Azərbaycan səslı kinosunun başlanğıcı belə bir sosial-iqtisadi və mənəvi dövrə təsadüf etdi. 1935-ci ildə yenidən təşkil olunmuş Azərbaycan XKS yanında Foto-Kino İdarəsi film istehsalı və nümayişlə bağlı məsələləri siyasi-ideoloji nəzarətin, eyni zamanda maddi təminatın imkan verdiyi çərçivədə həll etməyə çalışırdı. İdarə öz fəaliyyətini XKS-nin 1936-cı ilin 10 fevralında yaradılmış İncəsənət İşləri İdarəsilə əlaqəli şəkildə qurur, ilk ideoloji nəzarət instansiyası kimi, göstəriş və təlimatları həmin idarədən alırdı. Bu qurumun rəisi Ruhulla Axundov, müavinlərisə Y.K.Çubar və Q.Sultanov təyin edilmişdilər. Bununla da Az.FKİ faktiki olaraq öz sahəsində icraçı quruma çevrilmişdi. «Azərkinə», «Azər-film» və «Azərfoto» trestləri həmin idarənin tabeliyinə verilmişdi. Kadr, mövzu, repertuar, texnika və s. üzrə siyasət İncəsənət İşləri İdarəsi tərəfindən müəyyən-ləşdirilirdi.

1936-cı ildə yeni təşkilati qurum siyasi-ideoloji rəhbərliyin qarşıya qoyduğu vəzifələri yerinə yetirmək üçün fəaliyyətə başladı. Həmin ilin bədii filmlərin istehsalı planına «Dumanlı Təbriz» (Ssenari müəllifləri Qrebner, M.S.Ordubadi), «Bolşevik Həsən» (A.Popov, Xaçumyan, Həsənov), «Ölüm vadisi» (Q.Musayev), «Xoşbəxt vadi» («Ceyfun və Ulçar», Yevlaxov, A.Tatışvili), «Ölümlər» (K.Mints), «Çempionlar» (A.Popov və Xaçumyan), «Kor çalğıcı» (B.Tatışvili), «Qara qızıl» (A.Tolstoy, O.Leonidov), «Dənizçi Sindbad» (K.Tomski), «Bakı» («28 aprel», Filimonov, Speşnev), «Aldanmış kəvakib» (İ.Əfəndiyev), «Şiraz gülləri» (Qurviç, S.Rəhman), «Telli» (C.Cavadzadə), «Üç qardaş» (M.Mikayılov), «Qəza» (Natarov, Y.Fidler), «Bolşeviklər» (Kudryavtsev), «Şöhrət» (Yevlaxov), «Göyçay» (Axundzadə) ssenariləri salınmışdı ki, onlardan yalnız «Ölüm vadisi» və «Ceyfun və Ulçar» istehsalata buraxıldı.

Növbəti 1937-ci ilin planında «Dəniz ekspedisiyası» (Filimonov, Speşnev, Safronov), «Xalqlar dostluğu» (Ə.Məmmədyanlı, Q.Musayev), «Kəşfiyyatçılar» (neft mövzusu, Vaysenberg, Zakirov), «Razılıq» (pambıq mövzusu, Y.Zilberberq), «Maşinistlər» (dəmiryolu nəqliyyatı mövzusu, Qroxov) bədii filmlərini çəkmək nəzərdə tutulmuşdu. Ehtiyat mövzular kimi, «Düşmənçilik» (tarixi-inqilabi, C.Cahanbaxş, Turenov), «Böyük yol» (müasir, Novoqrudski), «Kəndlilər» (tarixi-inqilabi, G.Mdivani), «Öz yolu ilə» (tarixi-inqilabi Y.Zilberberq) filmlərini çəkmək planlaşdırılmışdı. Lakin nəzərdə tutulan mövzulardan yalnız «Kəndlilər» filmi, o da 1938-ci ildə istehsalata buraxıldı. Həmin dövrdə «Mavi dəniz qoynunda» lentinin çəkilişi başa çatdırılmışdı. «Bakılılar» tammetrajlı, «Dəcəl dəstə» və «Hazır ol» qısametrajlı lentləri üzərində iş isə davam etdirilirdi.

Azərbaycan səslı kinosunun ilk illərində filmlərin çəkilişinin yarımçıq qalması adi hala çevrilmişdi. Bunun da əsas səbəbkarı «Azər-film»-in bədii filmlərin istehsalı şöbəsinin rəisi K.İ.Tomski idi.

1934-cü ildə dəvət olunan, AFKİ ilə 3 illik müqavilə bağlayan, lentlərin istehsalına və səviyyəsinə cavabdeh olan Tomskinin günahı ucundan «Məhəbbət oyunu» filmi başa çatandan sonra dəfələrlə düzəlişlər aparılmasına baxmayaraq, bədii səviyyə zəif alınmış və mətbuatın tənqid hədəfinə çevrilmişdi. Bununla yanaşı, qısametrajlı «Altıncı hiss» lenti SSRİ Baş Kinematografiya İdarəsi tərəfindən çıxdas olunmuş, «Direktiv bant» bədii-sənədli, «Abbasın bəlası» multiplikasiya filmləri rəhbərlik və tamaşaçılar tərəfindən mənfi qarşılanmışdı. Tomski öz səhvlərini düzəltmək üçün tədbir görmür, dağdıclıq xəttini davam etdirir, yaradıcı əməkdaşları işdən soyudurdu. O, «Ceyfun və Ulçar», «Ölüm dərəsi» filmlərinin ssenarisinə də cinayətkarına yanaşmış, nəticədə bu lentlərin istehsalını ləngitmişdi. «Azər-film» işçilərinin davamlı şikayətlərindən sonra Moskvaya qaçan Tomski AFKİ rəisinin teleqramlarına cavab vermir, Bakıya dönməkdən imtina edirdi. 1936-cı ilin oktyabrında o, vəzifəsindən azad olundu və məhkəməyə verildi.

«Ceyfun və Ulçar» lentinin quruluşçu-rejissoru Y.Kazayev, rəssamı V.Aden, rejissor köməkçisi Fətəliyev, H.Uruymaqov, N.Bəddəlov idi. O filmə baş rollara A.M.Şərifzadə, Ü.Rəcəb, M.Mərdanov, M.Sənani və başqaları çəkilirdilər. Oktyabr ayında çəkilişlər müvəqqəti dayandırıldı. Çünki avqust-sentyabr aylarında cəmi 63 kadr çəkilmiş, 2000 metr pilyonka sərf edilmişdi. Padabadda və Qafanda lentə alınan filmin birinci quruluşçu-rejissoru V.Nijni, operatoru B.Smironov, direktoru Qaramov, məsləhətçisi B.Tatışvili öz işlərinin öhdəsindən gələ bilmirdilər. Nəticədə filmin direktoru Q.Aleksandrovski təyin olundu, ssenarini B.Tatışvili ilə yenidən işləmək üçün Şpikovski dəvət edildi. Lakin ssenaridə çoxlu düzəlişlər aparılmasına, obrazların dəyişdirilməsinə, aktyorlardan N.Kondratenko, K.Dausvili, C.Əliyev, K.Məmmədov, Ə.Quliyevin azad olunmalarına baxmayaraq, çəkilişdə dönüş yaratmaq mümkün olmadı.

«Azər-film» rəisini əvəz edən Q.Babayev F.Plukene, B.Kerski və B.Babariqodan ibarət komissiya yaradıb, səhlənkərlığın səbəblərini araşdırmağa çalışsa da, bir nəticə əldə edilmədiyindən, bədii rəhbərliyi S.M.Eyzenşteynə həvalə olunan filmi xilas etmək mümkün olmadı.

Eyni taleni «Ölüm dərəsi» filmi də yaşadı. Qılman Musayevin ssenarisi üzrə Q.Braginski və B.Koçetovun lentə aldığı bu filmin quruluşçu operatoru F.Novitski, quruluşçu rəssamı G.Əliyev, rejissor assistenti M.Babayev, rejissor köməkçisi A.Allahverdiyev, operator assistenti L.Koretski, direktoru A.Səmədbəyov, inzi-batçısı D.Yevdayev idi. Əsas rolları B.Mixitin, Y.Aqurov, N.Dubrovın, Ə.Məlikov, İ.Əfəndiyev, R.Kazimov, A.Terequlova, T.Qornik, B.Fərəməz ifa edirdilər. Lentin uğursuzluğa düşər olduğunu görən Az.FKİ rəhbərliyi vəziyyəti xilas etmək üçün ssenari üzərində işləmək təkliflə Milkinə dəvət göndərdi. Lakin əsasən maddi məqsəd güdən ssenariçinin başdansı oldu işi rəhbərliyi qane etmədiyindən, məsuliyyət Q.Braginskinin üzərinə qoyuldu. İkinci cəhd də uğursuzluğa düşər olduğundan, 1936-cı il oktyabrın 8-də filmin bağlanması, çəkiliş qrupunun və yeni dəvət edilmiş aktyorların (M.Babayeva, Ə.Hüseynzadə, M.Sənani, A.Tahirov, Ə.Qəmərinski, Ə.Qurbanov, F.Qədri, Y.Sadıxov) azad olunması haqqında qərar qəbul etdi.

Təxminən eyni vəziyyətin digər filmlərdə də yaranması təhlükəsini hiss edən Az.FKİ rəhbərliyi uğursuzluqdan yaxa qurtarmaq üçün sərt tədbirlər görürdü. İstehsalın ilk mərhələsi kimi, ssenarilərin mükəmməlliyinə diqqət yetirən rəhbərlik bu sahədə işləyənlərə ləzimi şərait yaratmağa çalışırdı. Ssenariçilər «həyatla tanış olmaq üçün rayonlara, hətta başqa respublikalara ezam edilirdilər. «Azər-film»-in ssenari şöbəsinin işçisi C.Cahanbaxş «Düşmənçilik» bədii, kinodramaturq Y.Zelberberq isə «Pambıq çöllərinin staxanovçusu» sənədli filminin ssenarisi üzərində işləmək üçün Gəncəyə göndərilmişdilər. Lakin çox zaman bu cür addımlar da filmlərin səviyyəsinin yüksəlməsinə təsir göstərə bilmirdi.

Davamı gələn sayımızda

NƏRİMAN

Repressiyalar dövrünün kinosu

Qədim Şərq mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan Azərbaycanda orta əsrlərdə elm, ədəbiyyat və mədəniyyətin yüksək inkişafı bir sıra məsələləri vərdiş halına salmışdı. Vərdişlərdən biri də kitab toplamaq və mütləq etmək idi ki, hətta Şərqdə ən azı altı əsr (XI-XVII əsrlərdə) əksər hökmdarlar belə buna riayət etməyə borclu idilər. Hökmdarlar qanlı savaqların və hər zaman üzvləşə biləcəkləri saray xeyanətlərinin, xalq üsyanlarının əhatəsində olmalarına baxmayaraq, kitab mütləsiyə, həyata keçirilməsi vacib sayılan proses kimi baxırdılar. Bunun da bir neçə əsas səbəbi var idi: birincisi, hakimiyyətin irsən keçdiyi səltənətlərdə hökmdar ata gələcəkdə onu əvəz edən övladının elm, kamal sahibi olmasına çalışırdı. Ölkənin ən yaxşı alim, mütəfəkkir və mədrəsə müəllimləri varisin savadlı, müdrik olması üçün əlindən gələni edirdilər. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan, eləcə də Şərq ölkələrinin tarixində bir çox hökmdarların müəllimləri dövrün görkəmli filosofları olub. İkinci səbəb isə, hər hansı hökmdarın idarəçiliyi dövründə hansısa dini təriqətin xüsusi nüfuz sahibi olması ilə əlaqədardır. Bu zaman ölkənin əsas fiquru olan hökmdar həmin təriqət başçısı ilə hesablaşmaqla yanaşı, onun və başqalarının təriqətin ideologiyasını əks etdirən kitablarını oxuyar və bu mənbələrdən ali məclislərdə misallar gətirirdi.

Üçüncü səbəb isə, Şərq dövlətlərində (başda ərəblər olmaqla) erkən orta əsrlərdə antik yunan və Roma dövrünə aid dəyərli əsərlərin yerli dillərə tərcümə olunması idi. Qeyd edək ki, müsəlman Şərqi dünyaya verdiyi töhfələrdən biri də antik dövrə aid olan fəlsəfi, elmi və bədii əsərlərin ərəb, fars, türk və başqa dillərə tərcümə edilməsi oldu. Yoxsa həmin əsərlərin heç biri dövrümüzdə qədər gəlib çıxmazdı. Azərbaycandakı hökmdarlar, şahlar da antik dünyanın əsas düşüncə hegemonları olan Aristotelin, Platonun əsərlərini sanki bir hökm kimi mütləq oxuyub, öyrənirdilər. Aristotelin "Ritorika", "Metafizika", "Utopika", Platonun "Dövlət" əsərləri səltənət sahiblərinin "stolüstü kitabları" idi.

XII əsrdə Azərbaycanda Atabəylər dövlətinin əsasını qoyan Şəmsəddin Eldəgiz dövlətdə ali mənəb sahibi olmasından əvvəl, sonuncu Səlcuq hökmdarı II Toğrulun övladlarının - Məhəmməd Cahan Pəhləvanın və Qızıl Arslanın müəllimi, tərbiyəçisi olub. Uşaq çağlarından onları yetişdirən Şəmsəddin Eldəgiz gələcək varislərinə antik dünyanın fikir nəhənglərinin kitablarını, o cümlədən bir çox Şərq mütəfəkkirlərinin əsərlərini oxudurdu. II Toğrul və xanımı Möminə xatun övladlarının yüksək dərrakə sahibi olmalarından çox məmnun idilər. Bu fakt Şəmsəddini sultan ailəsinə daha da yaxınlaşdırdı. İş o yerə çatdı ki, II Toğrul öləndən sonra dul qalan Möminə xatunla məhz Şəmsəddin evlənməsi oldu ki, bu da Atabəylər dövlətinin formalaşmasında əsas faktə çevrildi. Bir zamanlar tələbələri, sonradan isə ögey oğulları olan Məhəmməd və Arslan onun sayəsində qılınc tutmaqla bərabər, qələmə də biganə qalmırdılar. Şəmsəddin onların hər ikisinə Firdovsinin "Şahnamə"sini, Sədinin "Gülüstan"ını, İbn Sinanın fəlsəfi əsərlərini əzbərlətmişdi. Hər iki qarşda bu bilgilər sayəsində müdriklik, ədalət, kamal məfhumlarını ömürlərinin sonuna qədər özlərində gəzdirdilər. Məhz bu səbəbdən ara-sıra qəzəllər də yazan Məhəmməd Cahan Pəhləvan dövrün şair və mütəfəkkirlərinə qayğısı ilə seçildi. Belə ki, Şamaxıda şah zülmündən qaçan Xaqani Şirvani ona sığındı, Nizami Gəncəvi onun istəyi ilə "Xosrov və Şirin" poemasını yazdı. Əslində "Xosrov və Şirin" in yazılmasının səbəbi də Məhəmməd Cahanın uşaqlıqdan mütləq etdiyi "Şahnamə" poeması olmuşdu.

Yəni Atabəy hökmdarı fars ruhunun tərənnümü olduğu "Şahnamə"yə oxşar əsər yazılmasını və orada əsasən türk qəhrəmanının ön plana çıxarılmasını Nizami-dən istəmişdi.

"Şahnamə" və "Gülüstan"

Adıçəkilən əsərlər nəinki fars, hətta bütün Şərq mədəniyyətinin nəhəng ədəbi inciləridir. Müxtəlif dillərə tərcümə olunan bu iki əsər əksər Şərq hökmdarlarının, bəlkə də, əzbər bildiyi bədii nümunələr idi. Hökmdarlar hələ taxta çıxmazdan əvvəl, yəni varis titulu daşıyan zaman tərbiyəçiləri onlara "Şahnamə"ni oxudurdular. "Qurani-Kərim"dən sonra gələcək şahlara ən çox diktə edilən poemanın qəribə yazılma tarixçəsi var. Digər adı "Şahlar haqqında kitab" olan əsər İranın VII əsrdə olan qədim tarixini özündə əks etdirir. "Şahnamə"nin müəllifi olan Firdovsi bu ləqəblə bütün Şərqdə tanınır. Firdovsi "Şahnamə" poeması üzərində 35 il işləyib. Demək olar ki, həyatının yarısını bu poemaya həsr edib. Əsərə görə, Sultan Mahmud Qəznəvi

Firdovsiyə külli miqdarda qızıl pul vəd etsə də, poemanı bəyənmədiyi üçün vədinə xilaf çıxır. Əsərin hər beyti üçün qızıl yox, gümüş pul verir. Şair bunu özünə və poemasına hörmətsizlik kimi qəbul edir və sultanın göndərdiyi gümüş pulların hamısını elə oradaca kasıblara, fəqirlərə paylayır. Şairin bu hərəkəti sultanın açığına gəlir. Bu hadisədən sonra Firdovsi öz doğma yurdunu tərk etmək məcburiyyətində qalır və lap qoca yaşlarında vətəndən kənarda yaşayır. Sonradan geri qayıtsa da, artıq gec idi.

Azərbaycan hökmdarlarından Məhəmməd Cahan və Arslanla bərabər, Şirvanşah Axsitan, İbrahim Dərbəndi, Şah İsmayıl Xətai, Şah Təhməsin və başqaları "Şahnamə"nin daimi oxucularından olublar. Firdovsinin yaratdığı möhtəşəm "Şahnamə" poeması 120.000 beytdən, yəni – 240.000 mısradan ibarətdir. Bu, dünya ədəbiyyatı tarixində ən böyük poemadır. Poema sırf fars dilində yazılıb. Bu da fars dilinin "gəlmə" sözlərdən təmizlənməsində və inkişafında əvəzəlməz rol oynayır.

Yuxarıda adını qeyd etdiyimiz "Gülüstan" əsəri də (Sədi Şirazi) hökmdarlar masasının bəzəyi olub. Bəzi şahlara dərs deyən müəllimlər, "Qurani Kərimin" oxunuşundan dərhal sonra Sədinin "Gülüstan"ını tədris edirdilər. Bu səbəbdən də həmin proqram Azərbaycanın bir çox mədrəsələrinə ayaq açmışdı. Mədrəsə şagirdləri Qurandan sonra "Gülüstan"a keçirdilər. Müdərrişlər bu əsəri şagirdlərin əxlaqı, hikmətli və ədalətli şəxsiyyət kimi formalaşması üçün tədris edirdilər.

Sədi Şirazinin 1258-ci ildə tamamladığı "Gülüstan" əsəri yazılan islami nəsihətlərdən, dini baxımdan ədalət, təvazökarlıq, bərabərlik kimi keyfiyyətlərin tərifindən ibarətdir. Bundan savayı, əsər dərnəş mədəniyyəti haqqında məlumat verir. "Gülüstan"da əhvalatlar, lətifələr, hikmətli sözlər, məsləhətlər və qısa şeirlər epik formada yazılıb. Əsər 1654-cü ildə alman dilinə tərcümə edilərək ilk dəfə avropalılara təqdim olunub. Ona qədər isə, təbii ki, Şərq hökmdarlarının da stolüstü kitabı olub. Şah İsmayıl Xətai Sədinin sitatları gətirməyi sevmiş. Həmçinin Qaraqoyunlu hökmdarı Cahan şah Həqiqi də Sədinin "Gülüstan" əsərindən çox faydalanıb. Əxlaqi didaktik qəzəllər müəllifi olan Cahan şah Həqiqinin yaradıcılığına "Gülüstan"ın təsiri çoxdur.

Sədi öz səyahətləri zamanı şeirlərini dərnəş libasında oxuyur, şeyxlərə, sufirlərə qoşulub azadlıqsevərlərlə oturub-dururmuş. Bütün bunlar onun dünyagörüşündə böyük dəyişiklik yaradır. Şair xalqlar arasında mövcud olan əlaqələri, adət və ənənələri bütün dərinliyi ilə görür və tanış olur. Bütün bunlar "Gülüstan"ın nə dərcədə vacib əsər olduğuna bir sübutdur. Əsər Şiraz hakiminin ədalətinə ithaf edilib.

Hər zaman aktual olan üç əsər

Şərq dünyasında həm hökmdarların, həm də sadə xalqın sevə-sevə oxuduğu, hər zaman öz aktuallığını qoruyan üç əsər var ki, Azərbaycanda da ayrı-ayrı dövrlərdə səltənət sahibi olan kəslər bu bədii nümunələri sevə-sevə oxuyublar. Bunlar "Qabusnamə", "Kəlilə və Dimnə" və "Tutinamə"dir.

Şərq ədəbiyyatının qiymətli nümunələrindən olan "Qabusnamə" özünün məzmun rəngarəngliyinə və bir çox əxlaqi-didaktik məziyyətlərinə görə geniş şöhrət qazanıb, bir çox dünya xalqlarının dilinə tərcümə edilib. Bu hikmət kitabı dövrünün acısını-şirini dadmış qoca atanın öz oğluna nəsihəti və vəsiyyətdən bəhs edir. Fars mənşəli Ziyarilər xanədanının son sahibi olan Qabus ibn Vəsmgir, aqibətindən nigaran qaldığı oğlu üçün hikmətli məktublar silsiləsi yazır. "Qabusnamə" sanki bütün hökmdar ataların özlərindən sonra varisləri üçün qoyduğu bir vəsiyyətnamədir. Əsər elə bu səbəbdən də ölkə idarəçiləri tərəfindən hər zaman oxunub, onların indiki dillə desək, "stolüstü kitabları" olub.

"Kəlilə və Dimnə" ilə "Tutinamə" bir-birilərinə məzmun və forma cəhətdən çox yaxındılar. Birində iki çaqqal həyat haqiqətlərini təmsil dilində çatdırır, o birində isə sərçə, Şərq dünyasının eybəcərliklərini, naqisliklərini ironik tərzdə təqdim edir.

"Kəlilə və Dimnə"nin Depşəlem adlı bir hind hökmdarının zamanında yazıldığı deyilir. Belə ki, bu əsərin hökmdara itihaf edildiyi və hökmdara məsləhət və nəsihət səciyyəsi daşdığı fikri mövcuddur. Təmsil janrının ilk və ən önəmli nümunələrindən olan "Kəlilə və Dimnə"dəki hekayətlər siyasətdən xeyirxahlığa qədər bir çox fərqli mövzunu özündə birləşdirir.

Kitab beş fəsil və bir girişdən ibarətdir. Hər fəsildə bir əsas hekayət, onun içində də kiçik hekayətlər, nəzm şəklində nəsihətlər var.

"Kəlilə və Dimnə" əsasən Səfəvi şahlarının ən çox müraciət etdiyi kitablardan olub.

Elmin NURİ

Azərbaycan hökmdarlarının

"STOLÜSTÜ KİTABLARI"

Bu

səhifəni uşaqlar, yeniyetmələr üçün hazırlamışıq.

Amma bu, heç də o anlama gəlməsin ki, səhifəmizi oxuyarkən böyüklər nəşə öyrənməyəcək. Mütləq öyrənəcək. Çünki elm öyrənmək, savad almaq insanın əbədi, həmişəcavan arzularındandır. Bəşəriyyət zaman-zaman adamları iki yerə bölüb: savadlılara və bisavadlara. Bütün sivilizasiyalar ona görə sivilizasiya olub ki, içindəki savadlı kəsim, düşünən insanlar artıb, fərqli bir mədəniyyət yarada bilib.

Müasir dövrdə elmə, biliyə can atmaq daha vacibdir, çünki dünyanın kimi qarşımızda bir sirt olaraq qalan çox mətləblər artıq çözümlə çözülməzdir, bildiklərimiz artır, bilmədiklərimiz azalır. Amma nə qədər öyrənsək də, bilmədiklərimiz bildiklərimizdən qat-qat çox olaraq qalacaq. Bu gündən etibarən hər sayımızda rastlaşacağımız "Tarixin sirləri" bölməsində bəşər tarixinin müəmmalı dönəmləri, hadisələri araşdırılacaq, dərsliklərdə, elmi tədqiqatlarda aydınlaşan həqiqətlər oxucularımıza "Hər suala bir cavab" adlandırılmış populyar ensiklopedik topluya xas rəvan dillə təqdim olunacaq.

Biz heç də o iddiada deyilik ki, "Hər suala bir cavab" rubrikamızı izləyə-izləyə savadlanacaq, alim olacaqsınız. Məqsəd uşaqlarımızın dünyagörüşünü genişləndirmək, onları həmişə diqqət mərkəzində olan maraqlı həmsöhbətə çevirməkdir.

İlqar ƏLFİ

İlk insanların sirri

İlk insanlar harada, nə vaxt yarandı? Onlar bütün yer üzünə necə yayıldılar? Necə olub ki, insanlar irqlərə bölünüb? Bəşəriyyət yüz illərdir ki, bu sualların cavabını tapmağa çalışır. Bu, asan iş deyil, çünki biz maraqlandıran o uzaq zamanlarda yazılı mənbələr, təbii ki, ola bilməzdi və müasir insan da öz tarixini yalnız arxeologiya, antropologiya, genetikə sayəsində öyrənə bilər. Lakin bir həqiqət də var: bu elmlər, xüsusilə də arxeologiya inkişaf etdikcə, bəzi cavabları versə də, ortaya yeni suallar, müəmmalar da çıxarır.

Müasir elm əsasən, qədim insanlar iri primatlardan təkamül nəticəsində törəyiblər. Yaxşı, onda bəs bəşər nəslinə həyat verən primatlar hansılar olub və bu, nə vaxt baş verib? Müxtəlif dövrlərdə insanın əcdadı driopitek, avstralopitek, pitekantrop, sinantrop sayılıb. Afrikada ən qədim insanların qalıqları, daşdan ən bəsit əmək alətləri tapılıb. Həmin qədim insana "bacarıqlı insan" (Homo habilis) adı verilib. Övvəllər belə düşünürdülər ki, həmin bu Homo habilis yarım milyon ildən artıq mövcud olub, tədricən kamilləşib və axırda "düz gözən insana" (Homo sapiens) çevrilib. Lakin Keniya arxeoloqlarının son dövrlərdəki tapıntıları göstərir ki, "bacarıqlı insan" və "düz gözən insan" 500 min il ərzində Afrikanın eyni regionunda yanaşı yaşayıblar. Bundan belə nəticə çıxır ki, onların ümumi əcdadları olub və müasir tip insan da məhz ondan törəyib. Keniyanın şimal nahiyələrində də inkişafın yüksək pilləsində olan avstralopitekin qalıqları tapılıb.

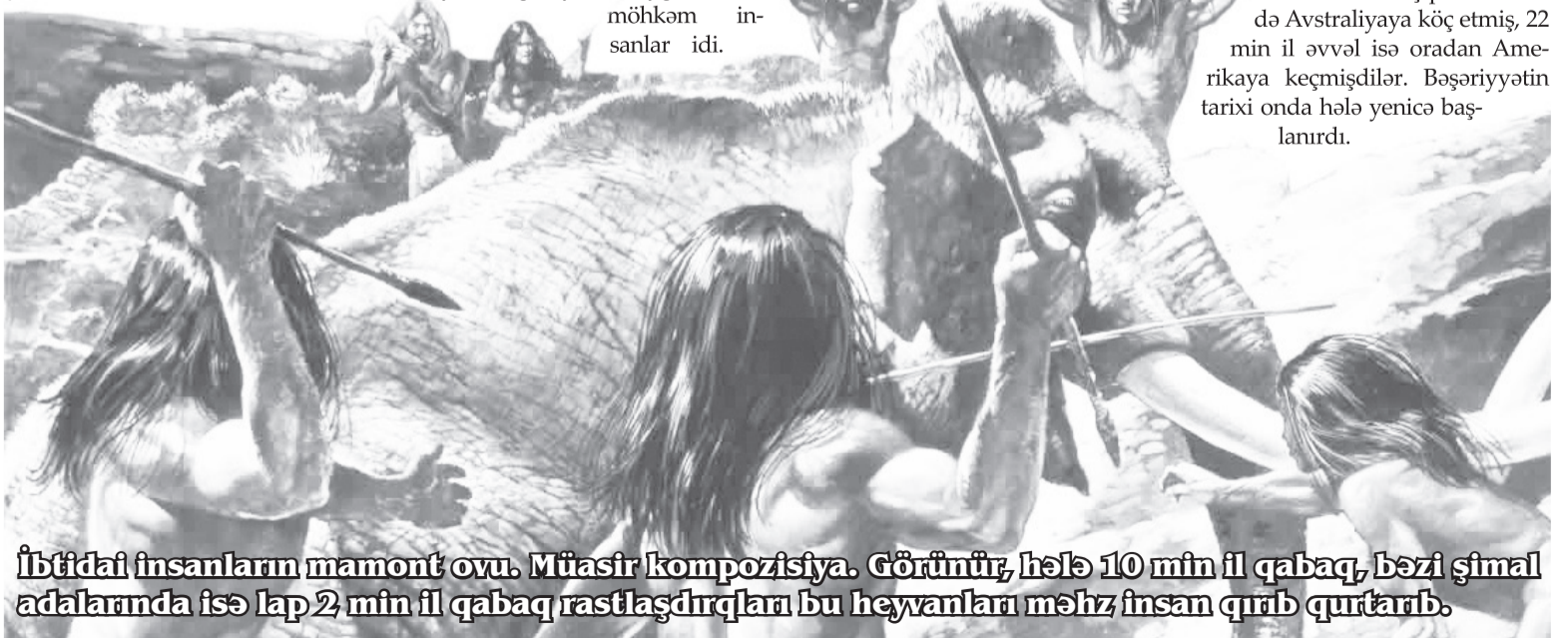

İsraildə, bir zamanlar ibtidai insanlar yaşayan mağara.

Bu qalıqların yaşı təqribən 1,44 milyon ildir. Bu, ona dəlalət edir ki, həmin primatlar bizim güman etdiyimizdən xeyli sonralaradək mövcud olub. Beləliklə, insanın yaranışının dəqiq tarixi haqqda sualların hamısına cavab tapmağımıza hələ çox var. Eyni vəziyyət qədim insanların üzünə yayılmasında da mövcuddur.

Hal-hazırda buna iki əsas baxış var. Onlardan birincisi multiregional baxışdır ki, ona istinad etsək, Yer kürəsinin hər regionunda yaşayan insanların öz əcdadları olub. Həqiqətən də insanabənzər primatların qalıqları həm Afrikada, həm Yava adasında, həm Çində tapılır. Genetik tədqiqatlara əsaslanan ikinci nəzəriyyə isə deyir ki, Yer kürəsində yaşayan bütün insanlar Şərqi Afrikada təxminən 150 min il qabaq yaşamış kiçik bir qəbilədən törəyib. Bu nəticəyə yalnız ana xətti ilə ötürülən mitoxondrial DNT-nin və ata xətti ilə ötürülən Y-xromosomun öyrənilməsi zamanı gəliblər. Bu gün insanların "Afrikadan köçməsi" haqqda versiya alimlərin əksəriyyəti tərəfindən daha mötəbər sayılır. Lakin tarix kifayət qədər müəmmaldır və bu müəmmalın müasir insanın genofondunda müxtəlif Homo növlərinin töhfələri ilə sıx bağlıdır.

100 min il qabaq insanları nə zaman bəri yaşadıqları yerlərdən köçməyə nəşə vadar edib. Bu, çox güman ki, buzlaşma dövrünün gəlişi, iqlimin ciddi dəyişməsi ilə əlaqədar idi. Afrikanın şimalı o zamanlar da elə indiki kimi səhralıq idi. Lakin oranın quraqlığını indiki ilə müqayisə etmək olmaz, axı o zamanlar şimalda buzlaqların sayı indikindən daha çox, hava daha quru idi. Köçkünlərin ilk dəstəsi hələ Avrasiyaya çatmadan, elə səhrada tələf olub.

İbtidai insanların mamont ovu. Müasir kompozisiya. Görünür, hələ 10 min il qabaq, bəzi şimal adalarında isə lap 2 min il qabaq rastlaşdıqları bu heyvanları məhz insan qırıb qurtarıb.

Hər suala

Görünür, onlar yenidən səfərə çıxanadək daha neçə min illər keçib. Təxminən, 70 min il qabaq isə onların cəhdi uğurla nəticələnib. İnsanlar tədricən Avrasiya qitəsində maskunlaşmağa başlayıblar, bir qədər sonralar isə Avstraliyaya da gedib çıxıblar. Bu təxminən 40 min il qabaq baş verib. Bu yaxınlarda genetiklər aydınlaşdırıb ki, müasir tip insanlar Avropaya Qərbi Asiyadan 40-50 min il əvvəl gəliblər. Onlara müasir Fransa ərazisində yerləşən Kromanyon mağarasının adı ilə əlaqədar kromanyonlar deyirlər. Daş alətlərdən istifadə edən o insanların qalıqları ilk dəfə elə həmin mağarada tapılmışdı.

Lakin Avropada kromanyonları buranın sahibləri neandertallar qarşıladı. Bəs onlar kim idi? Neandertallar öz adlarını Almaniyaadakı Neandertal dərəsindən axan Neander çayından götürür. Bu çay Düссeldorf yaxınlığındadır və həmin insanların qalıqları ilk dəfə orada tapılıb. Hər-dən onları "düz yeriyən insan"ın törəmələri sayırlar, lakin son zamanlar qalıqların çənə sümükləri üzərində aparılan müqayisəli tədqiqatlar göstərdi ki, onlar neandertallardan daha çox kromanyonlara yaxındırlar. Uzun zaman belə güman edilirdi ki, neandertallar müasir insanların birbaşa əcdadlarıdır, çünki onlar bütün Avropa ərazisinə yayılmışdılar. Onlar sərt iqlim şəraitində dağlarda yaşamağa yaxşı uyğunlaşmış möhkəm insanlar idi.

Boyları, təxminən 165 santimetr, beynləri isə müasir insanlarınkindan da böyük – 1400-1600 sm³ olurdu. (Müasir insanın beyninin həcmi təqribən 1300 sm³ təşkil edir.)

Neandertalların səciyyəvi cizgiləri arxaya dartılmış kəllə sümüyü, irəli çıxan burun, kəsik çənə idi (Qalıqların tədqiqatı zamanı müasir insanların irəli çıxan çənəsi onları neandertallardan fərqləndirən əsas cəhət hesab edilir).

Neandertalların dərisinin, saçının rəngi dəqiq bəlli deyil. Lakin belə bir ehtimal var ki, onların ağdərili, sarı, ya kürənsaçlı olması istisna edilmir. Alimlər uzun zamanlar belə hesab edirdilər ki, neandertallar bizim birbaşa əcdadlarımızdır. Lakin son zamanlar bu versiyaları təkzib edən əsaslı dəlillər aşkarlandı. Övvəlcə kromanyonun DNT-sini müasir insanlarınki ilə tutuşdurdular və böyük uyğunluq tapdılar. Sonra neandertalın DNT-sini ayıraraq onu kromanyonunkı ilə tutuşdurdular. Fərq o qədər böyük idi ki, genetiklər bu iki qanadın – kromanyon və neandertalların bir-birindən azı 250 min il qabaq ayrıldığı barədə ümumi qənaətə gəldilər. Lakin antropoloqlar bəzən qazıntılar zamanı elə qalıqlar tapırlar ki, onların müasir tip in-

sanlarla neandertalların cütləşməsindən əmələ gəlmiş məxluqlar da saymaq olar. Məsələn, İraqın şimalındakı Şanidar mağarasında tapılan skeletlər bu sıradandır. Həmin mağara 50-70 min il qabaq mövcud olub. Hələ bu azmış kimi, o zamanlar eyni nahiyədə müasir adamlarla neandertalların yaşayış məskənləri lap yanaşı olub. Bunun sübutunu Rusiyanın Voronej əyalətindəki Kostyonki kəndində görmək mümkündür. Orada neandertallarla müasir insanların yaşayış məskənləri təxminən 20 min il ərzində yanaşı olub. İndiyədək belə bir mülahizə var ki, müasir insanlarda müəyyən qədər neandertal genləri var. Baxmayaraq ki, bu, bizim düşündüyümüzədən də qədim dövrlərdə baş verə bilər. Bəllidir ki, neandertallar da özlərini ana bətnindəki embrion şəklində qatlayıb dəfn edib, onun yanında əmək alətləri, ərzaq

qoyurdular ki, ölən, növbəti həyata başlayarkən çətinlik çəkməsin. Deməli, artıq onlar da dinin ilk rüşeymləri ilə tanış idilər. Bəs yaxşı, görəsən neandertalların başına sonra nə gəldi? Neandertal mədəniyyəti kifayət qədər inkişaf etmişdi – onlar sümük və daşdan alətlər düzəldə bilər, bəzək əşyaları taxır, rituallara riayət edir, səs aparatları bizimkinə nisbətən daha zəif inkişaf etsə belə, yəqin, həтта danışa da bilirdilər. Onlar hələ musiqi ilə də tanış idilər. Dünyanın ən qədim musiqi alətini – üzərində dörd deşiyi olan sümük tütəyi də neandertallar düzəltdi.

Heç şübhəsiz, kromanyonlarla görüşən neandertallar onların simasında rəqiblə qarşılaşdılar. Lakin sonuncu neandertal yer üzündən silinənədək 12 min il keçdi. Onların İspaniyanın cənubundakı sonuncu yaşayış məskənləri təxminən 28, bəlkə də lap 24 min il əvvələ aiddir. Görünür, neandertallar həm soyuqdan, həm də, ovladıqları heyvanların tükənməsindən məhv olmuşdular. Beləliklə, bu qarşılaşmada şəraitə daha çox uyğunlaşan kromanyonlar qələbə çaldılar. Onların beyni, nitqləri, əmək və ov alətləri daha çox inkişaf etmişdi. Müasir tip insanlar tədricən bütün planetə yayıldılar. Müxtəlif mutasiyalar isə müxtəlif irqlərin törəməsi ilə nəticələndi. Onların Avropaya gəldiyi dövrlərdə başqa dəstələr də Avstraliyaya köç etmiş, 22 min il əvvəl isə oradan Amerikaya keçmişdilər. Bəşəriyyətin tarixi onda hələ yenidən başlanırdı.

Uilyam Patrik Kinsel

N 33(92) 23.09.2016

Yazıçının
əks-səda
doğuran
proqnozunu

Ukraynanın tanınmış yazıçısı və jurnalisti Yuri Vinniçuk öz müsahibəsində geniş rezonans doğuran fikirlər söyləyib.

Yazıçı deyib ki, Rusiya prezidenti Vladimir Putin sanksiyalarla sıxışdırıldığına görə Donbasda bu müharibə yaxınlarda bitəcək: "Putin dalana dirənib və başqa yolu yoxdur" - deyə Vinniçuk əlavə edib. Onun sözlərinə görə, "Rusiya prezidenti "alver etmə"yə məcbur olacaq və Suriyada olduğu kimi güzəştə gedəcək". Vinniçuk hesab edir ki, Putinə yalnız işğal edilmiş Kırım qalır ki, onu da Prezidentin gələcək varisi Ukraynaya qaytaracaq. "Putin sadəcə olaraq yaşlı vaxtında "avtoritet" olmaq istəyir. Ancaq heç nə əbədi deyil. Artıq Putin başa düşür ki, güzəştə getməkdən başqa yolu yoxdur".

"Nobel"i yazıçıya qarşı aksiya

Sentyabrın 20-də Dominikanın paytaxtı Santo-Dominqoda "Santo-Dominqo-2016" XIX Beynəlxalq Kitab sərgisinin açılışı olub. Sərgidə tanınmış Peru yazıçısı Mario Varqas Lyosaya Dominkanda təsis edilmiş Pedro Enrike Urenyi adına beynəlxalq mükafat təqdim edilib. Bir çox mədəniyyət xadimləri Pedro Enrike Urenyi adına mükafatın Dominikan vətəndaşı olmayan yazıçıya verilməsini sərt tənqid ediblər. Bu münasibətlə Dominikan ictimai təşkilatları sentyabrın 20-də paytaxtda sərginin açılış günü etiraz aksiyası keçiriblər. Lakin polis "Santo-Dominqo-2016" kitab sərgisinin keçirildiyi Eduardo Brito adına milli teatrın binasını əhatəyə alıb.

2013-cü ildən təqdim edilən bu mükafat Dominikanın tanınmış pedaqoq və jurnalisti Pedro Enrike Urenyinin adını daşıyır. 2010-cu ildə Nobel mükafatına layiq görülmüş Varqas Lyosaya bu mükafat dominikanlı ədəbiyyatşünaslarından ibarət jürinin qərarıyla verilib.

Qeyd edək ki, 19 sentyabrdan başlayan sərgi oktyabrın 2-nə qədər davam edəcək. Sərgidə 18 ölkənin 200-dən çox nümayəndəsi, o cümlədən, ABŞ, İtaliya, İspaniya, Kuba, Argentina, Peru, Meksika, İsrail, Puerto-Riko, Uruqvaydan olan nümayəndələr iştirak edir.

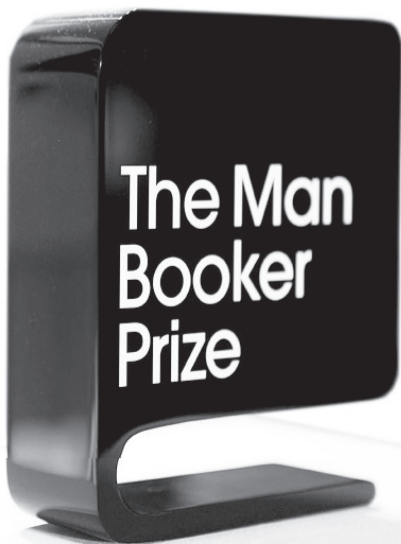
Londonda Buker mükafatının qısa siyahısı açıqlandı

Bu günlərdə Londonda nüfuzlu Buker müsabiqəsinin "Qısa siyahı"sı mətbuata təqdim edilib. Siyahıya lonq-listdən altı müəllif daxil edilib. Nominantlar arasında "Qaynar süd" kitabı ilə britaniyalı yazıçı -Deborra Levi və "Onun qanlı layihəsi" əsəri ilə onun həmyerlisi Qremi Makri Barnet də var. Burada, həmçinin ABŞ-dan "Satış" romanı ilə Pol Biti, "Eylin" kitabı ilə Otessa Moşfeyq, "İnsanın bütün mahiyyəti" əsəri ilə Böyük Britaniya və Kanada vətəndaşlığı olan Devid Szalı və "Demə ki, bizim heç nəyimiz yoxdu" kitabı ilə kanadalı Madlen Tyen də yer alıb.

Qeyd edək ki, oktyabrın 25-də təqdim ediləcək mükafatın məbləği 50 min funt sterlinq (65,6 min ABŞ dolları) təşkil edir. Maraqlıdır ki, siyahıda 2003-cü ildə Nobel mükafatı laureatı olmuş Cənubi Afrikadan olan yazıçı Con Maksvel Kutzee yoxdur. Kutzee 1983 və 1999-cu illərdə "Mixel K.-nin həyatı və zamanı" və "Vidansızlıq" romanlarına görə Buker mükafatına layiq görülmüşdü. Bu dəfə lonq-listdə Kutzeenin "İsanın uşaqlığı" adlı romanı olsa da, əsər şort-listə keçə bilməyib.

Qeyd edək ki, Buker mükafatı 1969-cu ildən təqdim edilir. İndiyədək bu mükafatı alanlar arasında Salman Rüşdi, Ben Okri, Kinqli Emis, Roddi Doyl, Ayris Merdok kimi məşhur yazıçılar olub. Con Kutzee, Piter Keri və Hillari Mantel isə bu mükafata 2 dəfə layiq görülüblər.

Hazırladı: NARINGÜL

Maşhur yazıçı dünyasını könlü dəyişdi

Maşhur kanadalı yazıçı Uilyam Patrik Kinsel Kanadanın Xoup şəhərində vəfat edib. Yazıçı öz əcəli ilə deyil, keçən ilin iyun ayında Kanada parlamentinin qanuniləşdirdiyi evtanaziya hüququndan istifadə etməklə dünyasını dəyişib. Kinselin 81 yaşı vardı. Yazıçı uzun illər şəkərli diabet xəstəliyindən əziyyət çəkirdi. Bundan əlavə, 1997-ci ildə Kinseli maşın vurmuşdu. Həmin qəzadan sonra Kinselin aldığı ağır zədələr ona yaradıcılığına davam etməyə imkan vermədi. Qəzadan sonra verdiyi müsahibələrinin birində yazıçı diqqət pozğunluğundan əziyyət çəkdiyini, diqqətini heç cür cəmləşdirə bilmədiyini söyləmişdi.

Uilyam Patrik Kinsel 25 may 1935-ci ildə Kanadanın Alberta əyalətinin Edmonton şəhərində doğulub. Valideynləri milliyətçə irland olan Uilyam uşaq olanda ailə ABŞ-dan Kanadaya mühacirət edib. Kanadaya köçdükdən sonra uzun illər məktəbə getməyən Kinselin təhsili ilə evdə anası məşğul olub. Sonra o, birbaşa 5-ci sifə qəbul edilib. 34 yaşında universitetə qəbul olunan Kinselin ədəbiyyata marağı da həmin vaxtlar yaranıb. Özü-nün dediyinə görə, məktəbdə yalnız Şekspirin bir pyesini və Ceyms Barrini oxuyub.

Uilyam Kinsellin 30-dan çox əsəri var. Onun, demək olar ki, bütün əsərləri beysboldan və Kanadanın yerli əhalisinin həyatından bəhs edir. 1977-ci ildə "Mənimlə küçədə rəqs et" adlı ilk kitabı işıq üzü görüb.

Yazıçıya dünya şöhrəti gətirən əsəri "Yalınayaq Co" povestidir. 1989-cu ildə bu povest əsasında baş rolda Kevin Kostnerin oynadığı "Arzular aləmi", "Arzular tarlası" filmi çəkilib. Film 3 kateqoriya üzrə Oskar mükafatına layiq görülüb.

Oxucuların nəzərinə

Tərcümə Mərkəzinin nəşr etdiyi (Xuan Rulfo – "Pedro Paramo", Matilda Urrutia – "Pablo Nerudayla yaşanan ömür", "Latın Amerikasına romanı", "Xilas yolunun yolçuları", "Bəşəri poeziya", Ernest Heminqvey – "Qadinsız kişilər", Akutaqava Rünoske – "Tanrıların istehzası", Jasmina Mixayloviç – "Xəzər dənizinin sahillərində", "Serbcə-Azərbaycanca lüğət", "Sözün Aydını", Oljas Süleymenov – "Az-Ya", "Candles (101 verses)" (şeir antologiyası), "Çexovdan Markesə qədər", "Modianonun seçilmiş əsərləri", "Boliviya gündəliyi", "Bizim həyatımız - bir şəh damlası" "7 pyes", Nəcib Məhfuz - "Bildirçin və payız") kitabları şəhərin aşağıdakı kitab mağazalarından əldə edə bilərsiniz.

- Akadem. Kitab mağazası
- Kitab klubu mağazası
- Akademiya Kitab Mərkəzi
- Kitabevim.Az mağazası
- (28 may metrosu ətrafındakı kitab mağazaları)